

УДК 316.6

Гордієнко В. І., Конець Л. В.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАЛОГУ

У статті розглянуто проблеми дослідження діалогу в сучасній психології, проаналізовано психологічні механізми та особливості діалогу, феноменологію діалогу, понятійний тезаурус проблеми, сформуовано концептуальні засади дослідження діалогу як засобу пізнавальної діяльності і творчості.

Ключові слова: діалог, діалоговий тезаурус, агресія комунікації, діалогічна ситуація, діалогічні умови, діалогічна позиція, діалогічна інтенція, позадосяжність.

Постановка та обґрунтування актуальності теми

Проблеми діалогу посідають важливе місце в сучасних психологічних дослідженнях, що зумовлено важливістю спілкування та взаєморозу-

міння в сучасному світі. Дослідники запропонували значну кількість концептуальних підходів до діалогу [1–26]. Однак поставлені в попередні роки методологічні орієнтири не дістали достатньо переконливого емпіричного підтвердження відповідно до загальноприйнятих сучасних ви-

мог до дослідницького процесу. Тож напрацьовані концептуальні рішення мають бути перевірені як їх дослідженням, так і використанням.

Актуальність вивчення діалогу зумовлено також і тим, що в сучасний період постала необхідність удосконалення комунікаційних моделей та освоєння нових, оскільки ті, що використовувалися донедавна, виявилися застарілими і неефективними. Дослідницький вакуум у проблемі діалогу в сучасний період є особливо помітним на тлі процесу збагачення комунікативної термінології, що свідчить про зростаючий рівень усвідомлення процесів спілкування, а також про явище достатньо високої комунікативної компетентності дедалі ширшого загалу. В дослідженнях [1] застарілі форми (моделі спілкування) протиставляються новим. Від нових форм очікують, що вони в першу чергу слугуватимуть розгортанню діалогу, сприятимуть взаєморозумінню та розв'язанню суспільно значущих проблем. Слід зазначити, що така постановка питання є досить абстрактною з позиції наукової психології, оскільки використовувані комунікативні моделі досліджені недостатньо й оцінка певних форм спілкування як неефективних або застарілих, а інших як нових та ефективних ставить питання про точне визначення та детальне дослідження форм спілкування. У світлі сказаного актуальним завданням є визначення концептуальних засад дослідження діалогу як форми спілкування та подальший моніторинг результатів досліджень діалогу на сучасній концептуальній основі.

Аналіз досліджень та публікацій

Дослідженню діалогу присвячена значна кількість праць, що зумовлено широтою та багатомірністю цього поняття, а також тим, що проблема діалогу перебуває в центрі уваги дослідників низки гуманітарних проблем. Загальні проблеми діалогу розглядали представники філософії (Е. Гусерль, Г. Г. Шпет, П. А. Флоренський, Ю. М. Лотман), соціолінгвісти (А. Мейє, Л. В. Щерба, Л. П. Якубинський). Онтології діалогу присвячені праці М. Гайдегера, С. Л. Франка. Буття, спілкування та взаємодію в контексті діалогу вивчали представники екзистенціалізму М. Шелер, К. Ясперс, Ж.-П. Сартр, А. Камю, Л. Шестов. Культурологічними дослідженнями діалогу («діалогом культур») займалися К. Леві-Строс, Н. С. Трубецької, Л. М. Гумільов. Предметом уважнішого наукового розгляду проблематика діалогу стає на початку ХХ століття, коли формуються спеціальні теорії діалогу, так звані діалогічні концепції (М. Бубер, Ф. Розенцвейг, О. Розеншток-Хюси, С. Л. Франк, М. М. Бахтін). На окремих аспектах діалогу в подальшому фокусували свою увагу Ф. Ебнер, Ж. Лакан, Г. І. Га-

дамер, Р. Барт, Е. Левінас, О. І. Введенський, І. І. Лапшин. Діалогічний поворот у психології розпочався наприкінці 20-х років ХХ ст. під впливом таких мислителів, як Б. Расел, Г. Г. Шпет, П. А. Флоренський, М. М. Бахтін, А. Ф. Лосєв та інших. Розвиток психологічних досліджень діалогу останнім часом пов'язується з розглядом психічної діяльності людини в цілому, її життєвої феноменології, всіх форм соціального існування та культурної діяльності.

У сучасний період запропоновані раніше діалогічні концепції активно використовуються і трансформуються з огляду на нові орієнтири свідомості й нові реалії суспільного життя. Дослідники роблять спроби визначити точки дотику, взаємовпливу, взаємодоповнення, взаємозбагачення всіх явних концепцій діалогу [11]. Для сучасних досліджень діалогу характерними є міждисциплінарний підхід та загальна антропологічна спрямованість. Сучасні філософські дослідження пропонують нові методологічні орієнтири і поняття, як-от «універсальний діалог» (М. С. Каган) [12], «діалог культурних світів» (Г. С. Померанц) [18; 19], «полілог культур» (О. Н. Астаф'єва) [1]. Дослідження діалогу набувають гострого дискусійного характеру, що є надзвичайно цікавою рисою сучасних діалогічних досліджень. Такі дискусії ведуться не лише в межах наукових досліджень, а й здобувають значний суспільний резонанс.

Визначення нерозв'язаних аспектів проблеми

Дослідницький інтерес до проблеми діалогу останнім часом пов'язаний з інтегративними тенденціями сучасної науки, постійними спробами переосмислення відомих теорій, фактів. У світлі таких подій актуально звернутися до проблеми діалогу, оглянути попередні результати, теорії і факти з нової концептуальної точки зору, оновити парадигмальні орієнтири, перш за все у сфері соціально-психологічних досліджень та досліджень спілкування, оскільки, незважаючи на актуальність діалогічної проблематики, узгодженого розуміння діалогу дослідники не досягли, навіть визначення діалогу здебільшого умовні й не завжди витримані відповідно до наукових критеріїв.

Мета статті: окреслити теоретико-методологічні уявлення про діалог як засіб побудови пізнавальної діяльності й творчості та обґрунтувати концептуальні засади дослідження діалогічного спілкування на цій основі.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати діалогічну термінологію та визначити характеристики діалогу як когнітивного процесу, засобу пізнавальної і творчої діяльності.

2. Розкрити специфічні особливості, механізми діалогу та функціональність діалогічного спілкування.
3. Показати різноманіття феноменології діалогічного спілкування і представити понятійний апарат аналізу діалогічної феноменології.
4. Сформуувати та обґрунтувати концептуальні засади дослідження діалогу.

Основний виклад матеріалу

Одним із перших питань у дослідженнях діалогу, на наш погляд, має бути розрізнення комунікативних явищ, що охоплюються цим поняттям. В цьому аспекті необхідним є зіставлення понять діалог, спілкування і комунікація. В соціальній психології, як і в інших напрямках психологічних досліджень, проблема діалогу – це перш за все точне визначення суті та вимірів діалогічної ситуації спілкування. Саме в цьому і полягає психологічна специфіка дослідження діалогу. Психологічне дослідження діалогу не може обмежуватися методологічними орієнтирами, хоч би якими інтригуючими чи хвилюючими такі положення були і якими науковими авторитетами освячувалися. Мова у психологічних дослідженнях має йти насамперед про операціональні та емпіричні виміри діалогічного спілкування, а в практичному сенсі – про реалізацію діалогічних технологій. Розмову про велич і значення діалогу психологам так чи інакше необхідно реалізувати через такі практичні питання: як створити діалогічну реальність (ситуацію), які умови зроблять її реально діючою, що здатна забезпечити така комунікативна реальність, якою є та може бути психологічна діалогічна продукція (інтерактивна, особистісна, когнітивна). Визначення діалогічної ситуації означає, що потрібно окреслити *характеристики, умови та психологічні продукти діалогічної ситуації*.

Визначимо характерні риси діалогічної ситуації як ситуації спілкування. Найсуттєвішим аспектом спілкування, а не просто комунікації, є взаємоорієнтованість співрозмовників. Поняття комунікації стосується процесу спрямування повідомлень учасниками один одному, тобто такого виду повідомлень, як різноманітні види реклами, звернення політиків, журналістські статті. Через практику неправильного використання понять поширеним є уявлення, що Інтернет – сучасний спосіб спілкування, реалізація особливих комунікативних й інтерактивних норм. Однак таке явище, як постійне інтернетне атакування комунікантами один одного повідомленнями, стоїть далеко від спілкування з тої причини, що спілкування означає не лише взаємний, а й взаємоорієнтований обмін повідомленнями (повідомлення як відповідь на звернення, питання співрозмовника, що перебуває в стані очі-

кування та сподіється отримати важливі когнітивно орієнтовані саме на його запити повідомлення). В середовищі ж Інтернету значною мірою має місце комунікація одностороння, нормативно неузгоджена, монологічна. Тож є підстави стверджувати, що нерідко Інтернет перетворюється на середовище комунікативного взаємоатакування, зазвичай великої кількості учасників. Принципово іншим чином, ніж комунікація, формується спілкування і така його різновидність, як діалог.

Діалогічна ситуація та її характеристики. Поняття діалогу хоча й виникло ще в античній філософії, та навіть у той період його зміст був зовсім не такий простий. Діалогічність – це не просто обмін репліками, а змістовна розмова у присутності мисленого поля когось іншого (Сократа, Платона, авторитетного наставника), тобто особи, яка створює онтологію спілкування та розуміє сутнісні аспекти проблеми (об'єкта). Діалог – це розмова про сутнісне, тож саме онтологія розмови (спілкування) про суттєве і є класичним діалогом (діалогічним спілкуванням). При вилученні виміру сутності та її онтології діалог зникає. Сутнісний вимір закономірно передбачає і такі характеристики: основою діалогу є сутнісне спілкування, і онтологія діалогу – це розвиток розуміння сутності, розмова, в якій уже задано виміри: *тема, мова, смисл*. Таким чином, діалог не може виникати просто як наслідок взаємного обміну репліками (повідомленнями), адже створити (задати) значення та смисли сутнісного виміру неможливо поспіхом, одразу ж, волонтаристським способом. Якщо немає утвореного смислу, який створений дбайливо іншими («володарями сутностей»), то розмова, бесіда, дискусія, суперечка не мають діалогічності, для цього вони мають потрапити в онтологію, що формується і розвивається на шляху до суті. Таким чином, діалог – це спілкування на тлі культури, історії, філософії, логіки. Тож цікаві для учасників активні розмови про несуттєві проблеми називати діалогом не варто. Ситуації поєднання двох монологів (або ж багатьох монологів Інтернету) не мають діалогічного сенсу, не є діалогом, якщо вони не стосуються сутнісних вимірів, не орієнтовані на ці виміри.

Отже, діалог як комунікативна ситуація є засобом створення повноцінної картини світу, визначення та окреслення сутнісного. Згідно з таким підходом проблема діалогу потрапляє в контекст досліджень перш за все когнітивної психології, а точніше – *когнітивної психології спілкування*. Діалогічні форми спілкування пов'язані з діяльністю людини як істоти вільної і розумної (когнітивно налаштованої до світу). Діалог розгортається між людьми вільними (незалежними в соціальному вимірі), такими, що

раціонально мислять, або, мовою сучасної психології, когнітивно (інтелектуально) залучені в світ, тобто їх хвилює істина, і вони розуміють, що її варто шукати; вони не знають істини, однак не сумніваються в її існуванні. *Діалогічна ситуація* – це комунікативна форма усвідомлення незнання істини та можливості її здобути в процесі діалогічного співмислення (спільного діалогічного мислення).

Діалог аж ніяк не можна визначати навіть як взаємоорієнтовану трансляцію повідомлень. Діалог має місію, це розмова не лише про сутнісне, а й «розумне, добре, вічне», тобто розмова з реальним ціннісним виміром (розмова в ціннісному контексті). Таким чином, не кожен може стати учасником діалогу, оскільки не кожен може реалізувати комунікативну діалогічну місію. Зокрема, докір щодо порожнечі в інформаційному просторі, у сфері мистецтва, масової культури, розваг як переповнених явищами, яким притаманна змістовна інтелектуальна бідність, спрощеність, приземленість і які зумовлюють оглушення публіки, якраз є свідченням масової діалогічної неспроможності значної кількості суспільно активних комунікантів. Людина, яка має низькі культурний, інтелектуальний і моральний рівні, не може започаткувати, творити та вести діалог, вона створює середовище комунікації, яке їй відповідає, тобто відповідає цілій низці «діалогічних неможливостей». Хоча окреслити феноменологію діалогічних порушень у повному системному варіанті наразі досить складно, на окремі явища саме діалогічної неспроможності комунікантів можна вказати. Поширеним випадком діалогічних комунікативних порушень є активна комунікація без когнітивних та ціннісних вимірів, однак із чіткими прагматичними орієнтирами комунікантів. Цей феномен можна визначити як агресію комунікації. *Агресія комунікації* характеризується відсутністю діалогу в комунікації та спілкуванні. Одне слово, спілкування споживацького прагматичного характеру не є діалогом, хоча учасники спілкування можуть при цьому бути переконані, що спілкуються діалогічно.

В умовах діалогу, на наш погляд, розгортається розмова про найсуттєвіше та сокровенне. Для діалогу потрібні співрозмовники діалогічного рівня (виміру). Для суспільства актуально, щоб такою стала розмова між особами, що формують громадську думку та актуальні соціальні настанови, беруть участь у важливих для суспільства рішеннях. Діалог – це завжди розмова про життя та смерть, тобто в присутності онтологічних сутностей. Діалогічні співрозмовники володіють знаннями про сутності масштабного виміру, вони розпитують один одного саме про це. Діалог має сенс не лише тоді, коли учасники

є добре підготовленими, а тоді, коли їхні знання є взаємозначущими: кожен знає щось, чого не знає інший. Водночас діалогічна ситуація має характеризуватися таким додатковим виміром, як невизначеність. Ситуації діалогу не буде тоді, коли співрозмовники знають, що їх питають і яку відповідь почують на свої запитання. Комунікативна діалогічна ситуація має містити елемент невизначеності, бо інакше співрозмовники не матимуть *діалогічної інтенції*. Якщо в комунікації існує невизначеність, як самої ситуації, так і, що особливо суттєво, когнітивних позицій співрозмовників, лише тоді створюватиметься комунікативний контур для діалогу (діалогічна комунікативна ситуація). Якщо ж співрозмовники мають чіткі прагматичні запити і хочуть їх реалізувати, а саме змусити партнерів прийняти умови сильного та винахідливого комуніканта, діяти в його інтересах, така комунікативна взаємодія не є діалогом.

Діалогічні партнери та їх готовності. Діалогічна взаємодія має низку особливих характеристик, на які ми хочемо вказати. За М. М. Бахтіним, діалог – це співбуття (спільне буття): «Бути – означає спілкуватися діалогічно... Один голос нічого не важить і нічого не вирішує. Два голоси – мінімум життя, мінімум буття» [2, с. 434]. У монологічному спілкуванні функціонує як комунікативна інтенція «домінанта на собі». Діалог – це високий за організацією рівень гуманістичного спілкування, в якому відбувається відкриття нових реальностей: реальності себе та іншої людини, перш за все психічної реальності іншої людини та світу у баченні свого співрозмовника. Це спілкування, в якому відкриваються нові психічні реальності, оновлений світ в іншому ракурсі, що відповідає основному призначенню діалогу – розуміння з іншою людиною. Діалог – це буття людини не просто як істоти в соціумі, це буття людини як психологічної індивідуальності, творця свого світу та своїх відносин. Розуміння інших людей невичерпне по суті і завжди містить елементи новизни, спонтанності, непередбачуваності, тож діалогічне спілкування через такі закономірності перетворюється на творчий процес, який триває безкінечно. Прагматично орієнтоване спілкування – вичерпне, а спілкування на діалогічному рівні є невичерпним і безкінечним. Мета діалогічного спілкування – самопізнання, та водночас – розуміння іншої людини та досягнення порозуміння з нею.

У діалогічному спілкуванні важливим виміром є соціальна (*статусна*) рівність учасників: усі рівні, кожний вільний мати свою думку та висловлювати її. Діалог також має бути логічним, будуватися на раціональних підставах. У діалогічному спілкуванні треба розуміти одне

одного, говорити однією мовою (вживати слова та поняття з одним для всіх значенням), користуватися правилами логіки (роздуму), які треба спільно напрацьовувати, рефлексувати та утвердити. Учасники діалогу мають іти довго однією дорогою, щоб визначити та створити *концептосферу* своїх діалогів, тобто *категоріальний і логічний апарат пізнавальної та творчої діяльності спільного усвідомленого нормативного користування*.

Діалогічний контекст. Для утворення діалогічності має значення не лише діалогічна ситуація, а й її контекст, що утворюється соціально-культурним тлом, вимірами якого є також вік, стать, етнос, ідеологічні погляди учасників спілкування, психологічні та соціальні дистанції між людьми. Окреслені виміри формують відношення «Я–Інший», а саме якість функціонування інтерсуб'єктності. Діалог – це особливий вимір відношення інтерсуб'єктності, це утворення діалогічної єдності, яка в контексті і разом з контекстом створює простір сенсу діалогічного буття.

Закономірно також постає питання про *засоби діалогічного спілкування*: як реалізовувати діалогічне спілкування і на базі яких комунікативних дій: «що мають робити учасники заради діалогу?» *Діалогічні технології* – це психологічні дії, які мають виконуватися у діалогічному спілкуванні й утворювати діалогічну функціональність спілкування. Діалогічні технології здійснюються за умови конгруентності психічних станів комунікантів та їхньої орієнтованості відповідно до психологічного принципу «тут і тепер», що передбачає також як специфічні діалогічні інтенції, так і специфічні настанови сприйняття.

Конгруентність актуальних станів людини означає, що її поведінка здійснюється відповідно до власних справжніх переживань. Конгруентність полягає в тому, що переживання проявляються відповідно до того, як вони усвідомлені людиною і ґрунтуються на визнанні права кожному мати свої переживання. Поведінка за таким принципом визначає можливості для усвідомлення цінності своїх партнерів, свого та їхнього особистого досвіду; у такому випадку люди відкривають себе в діалогічному спілкуванні, тут немає місця фальші, маскуванню; відкритість екзистенцій є взаємною – одна людина спрямовує іншій досвід свого психологічного світу. Другою характеристикою діалогічної позиції партнерів є *орієнтованість на актуальне існування* (як себе, так і свого партнера), розмова «тут і зараз». Цим визначається довіра до співрозмовника та готовність до саморозкриття, віддача йому себе та свого світу, обмін особистим і сокровенним. Однією з важливих настанов діалогічного співрозмовника є *безоцінкове сприй-*

няття людей, яке полягає в особливому ставленні до іншої особистості: *людина сприймається як така, як цінність*, без поділу на хороші й погані риси, бажані та небажані, кращі і гірші, потрібні та непотрібні. Такий спосіб сприйняття ми називаємо *цільовою орієнтацією* (орієнтація на іншу людину як на мету, як на найважливішу цінність). У діалогічному спілкуванні учасники мають сприймати один одного як рівних. Діалогічна позиція – це відсутність імперативів, вимог визнання якоїсь особи кращою, авторитетнішою за інших, а в першу чергу, визнання того, що інша людини може бути такою, якою вона є і сама хоче. Коли партнери за своїм статусом нерівні, мають різні уявлення та різну відповідальність, різне соціальне становище, діалогічне спілкування суттєво згортається. Тим не менш, навіть за зовнішньої (соціальної) нерівності учасників діалогічне спілкування є можливим, якщо для учасників є зрозумілі цінності та виміри людської душі й екзистенції, гуманістичні цінності. Тож діалогічне спілкування можливе між людьми, що існують у різних соціальних та культурних (а також вікових, когнітивних та будь-яких інших психологічних) світах.

Імперативи діалогічного спілкування. Одним із них є *проблемний дискусійний характер діалогічного спілкування*. Окреслені аспекти діалогічних позицій учасників є причиною іншого важливого виміру діалогічної ситуації: спілкування має певний характер взаємної опозиції і є достатньо, а інколи і дуже, гостро проблемним. Діалогічне спілкування – це суперечка, це колізійне спілкування, це не утвердження вже добре відомого (вічних, тривіальних, відомих істин), не виголошування догм, це *поліфонічне спілкування*, колізійне, різноголосся точок зору, позицій. Діалог – це суперечка, розвиток та формування точок зору, це комунікативна ситуація, яка передбачає закономірну можливість не погоджуватися. У діалозі немає виміру незаперечного авторитету когось із учасників; не можна ховатися за відомі істини («вікову мудрість»), за авторитети. Потрібна готовність сформулювати та висловити перш за все власну точку зору. Це є імперативом (або законом) діалогічного спілкування, який і визначає особливий діалогічний результат комунікативної ситуації. Діалогічний результат не завжди є спільна думка та спільне рішення, яке всім подобається і всіма приймається. Закон діалогу полягає в тому, щоби закріпити свою думку та позицію *як діалогічну* до своїх партнерів у вигляді своєї узагальненої позиції (власного закону, пізнавальної моделі власного користування). Діалог спрямований на пошук своїх діалогічних партнерів («хто ще так думає?») та діалогічних опонентів («хто думає по-іншому?»). Діалогічне спілкування є реаліза-

ція емоційно та особистісно значущого сподівання, що я не один так думаю. Саме в різноголосі (*поліфонії діалогу*) полягає його першочергове ціннісне та когнітивне значення. Діалог спрямований на те, щоб психологічно підтвердити, що реальність складна для визначення, тож немає сенсу визнавати та освятити чиюсь точку зору як незаперечну; потрібні зусилля всіх і кожного зокрема, для формування продуктивної основи дій – когнітивної репрезентації об'єкта.

Персоніфікація і персоніфікований характер спілкування в умовах діалогу є ще одним своєрідним діалогічним імперативом. В діалозі особа діє і висловлюється лише від свого Я («я думаю, вважаю, почуваю»). Безособові узагальнені істини не живуть у діалозі; якщо вони з'являються, то руйнують діалог. Учасники діалогічного спілкування не можуть сказати «так прийнято», «усі так думають», «не можна цього заперечувати», «немає жодних сумнівів».

Важливою рисою діалогічної позиції учасників у діалогічних системах спілкування найбільш розвинутого рівня є «*позадосяжність*» – позиція учасника високого рівня діалогу. Діалогічна позиція позадосяжності – це позиція безкорислива, коли немає прагматичної зацікавленості у співрозмовникові, коли емоційно й особистісно люди незалежні один від одного (вони психологічно зрілі, рівні, вільні), тож можуть посправжньому співчувати один одному, немає загроз для руйнації їхніх психологічної рівноваги і цілісності.

Діалогічна функціональність. Діалогічне спілкування має психотерапевтичний і стимулювальний щодо когнітивного життя особи характер. В ньому здійснюється взаємодія учасників

діалогу, взаємозалученість (за термінологією О. О. Ухтомського, реалізується «домінанта на співрозмовникові»). Діалог – це комунікативна ситуація, створена для забезпечення розуміння, взаєморозуміння та створення когнітивної картини світу, що буде використана її учасниками знову і знову при розв'язанні проблем. Результатом діалогічної взаємодії є *діалогічне посилення* (коли суб'єкти зможуть продуктивно використовувати діалогічний досвід самостійно).

Висновки

Формування діалогічного підходу є актуальним напрямом сучасної психології. Проблема діалогу потребує вписування в сучасний науковий, культурний і соціальний контекст. Концептуальні засади психологічного дослідження діалогу вимагають взяття до уваги та розкриття таких вимірів: діалогічна ситуація, діалогічні позиції учасників спілкування, діалогічні умови, діалогічні засоби та діалогічні імперативи.

Перспективи подальшого дослідження

Актуальними питаннями розвитку діалогічних концепцій є розвиток діалогічної термінології, точної оцінки подій діалогу та їхніх аспектів. Постають нові актуальні питання – про діалогічний негатив (діалогічні зловживання), адже в діалогічних процесах можуть мати місце і такі явища. Подальше уважне вивчення діалогу, в тому числі і його негативів, потрібно вивести із підпорядкування науковій кон'юнктурі, звільнити проблему від обгортки популярності, слід критично і вдумливо оцінити діалогічне спілкування, його реальні можливості.

Література

1. Астафьева О. Н. Полилог в условиях транснационализации культурного пространства : новая реальность глобализирующегося мира / О. Н. Астафьева // Теория и практика культуры. Альманах. Вып. 4. – М. : РАГС, 2006. – С. 6–18.
2. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / М. М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1972. – 470 с.
3. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики / М. М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 504 с.
4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
5. Бахтин М. М. Из жизни идей / М. М. Бахтин. – М. : Лабиринт, 1995. – 151 с.
7. Бахтин М. М. Литературно-критические статьи / М. М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1986. – 543 с.
8. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры : Два философских введения в двадцать первый век / В. С. Библер. – М. : Политиздат, 1991. – 620 с.
9. Библер В. С. М. М. Бахтин или поэтика культуры / В. С. Библер. – М. : Изд-во Прогресс ; Гнозис, 1991. – 176 с.
10. Бубер М. Диалог / М. Бубер // Два образа веры. – М. : АСТ, 1999. – С. 15–124.
11. Дьяконов Г. В. Психология диалога : теоретико-методологическое исследование / Г. В. Дьяконов. – Кировоград : РВЦ КПГУ им. В. Винниченко, 2006. – 693 с.
12. Каган М. С. Философия культуры / М. С. Каган. – СПб. : Петроспект, 1996. – 416 с.
13. Копьев А. Ф. Психологическое консультирование : опыт диалогической интерпретации // Вопросы психологии. – 1990. – № 3. – С. 17–25.
14. Копьев А. Ф. Диалогический подход в консультировании и вопросы психологической клиники / А. Ф. Копьев // Московский психотерапевтический журнал. – 1992. – № 1. – С. 31–48.
15. Кучинский Г. М. Диалог и мышление / Г. М. Кучинский. – Минск : Изд-во БГУ, 1983. – 190 с.
16. Кучинский Г. М. Психология внутреннего диалога / Г. М. Кучинский. – Минск : Университетское, 1988. – 206 с.
17. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Ю. М. Лотман. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 414 с.
18. Померанц Г. Выход из транса / Г. Померанц. – М. : Юрист, 1985. – 576 с.

19. Померанц Г. Диалог культурных миров / Г. Померанц // Ли-ки культуры : Альманах. Том 1. – М. : Изд-во «Юристь», 1995. – С. 445–455.
20. Рассел Б. История западной философии : в двух книгах / Б. Рассел. – М. : Миф, 1993. – Книга 1. – 512 с.
21. Флоренская Т. А. Диалог в практической психологии : наука о душе / Т. А. Флоренская. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 208 с.
22. Флоренский П. А. Столп и утверждение истины : в 3-х т. / П. А. Флоренский. – М. : Правда, 1991.
23. Франк С. Л. Непостижимое. Онтологическое введение в философию религии / С. Л. Франк // Франк С. Л. Сочинения. – М. : Правда, 1990. – С. 183–559.
24. Франк С. Л. Реальность и человек / С. Л. Франк. – М. : Ре-спублика, 1997. – 479 с.
25. Хараш А. У. «Другой» и его функции в развитии «Я» / А. У. Хараш // Общение и развитие психики / под ред. А. А. Бодалева. – М. : Изд-во НИИ ОПП АПН СССР, 1986. – С. 31–46.
26. Шпет Г. Г. Мысль и Слово. Избранные труды / Г. Г. Шпет. – М. : РОССПЭН, 2005. – 688 с.

V. Gordienko, L. Kopets

CONCEPTUAL ESSENTIAL PRINCIPLES OF RESEARCH OF DIALOGUE

The article presents problems of research of dialogue in modern psychology, it is analyzed psychological mechanisms and characteristic properties, phenomenons of dialogue, dialogue thesaurus, it is proposed conceptual essential principles of dialogue as resource of cognitive activity and creative work. The author speculates and shows that the dialogic approach, which, in fact, is the key approach in the methodological standpoint, can become productive for modern psychological researches.

Keywords: dialogue, dialogue thesaurus, aggression of communication, dialogue situation, dialogue conditions, dialogue position, dialogue intension, inaccessible state.

Матеріал надійшов 11 травня 2012 р.